

ЗМІСТ

ПРЕС-СЛУЖБА МОН УКРАЇНИ ІНФОРМУЄ	3
РЕЙТИНГИ ВНЗ	
Катерина Спориш, Павло Харламов. Зарплатний рейтинг вищих навчальних закладів — 2018.....	7
ОСВІТА І СУСПІЛЬСТВО	
Володимир Липов. Комплементарна зумовленість інституціональних систем і реформування вищої освіти в Україні.....	23
ЯКІСТЬ ОСВІТИ	
Юрій Сафонов, Тетяна Дараган, Оксана Власюк, Наталія Тимошенко. Основні критерії оцінювання якості освіти.....	49
АНАЛІЗУЮТЬ НАУКОВЦІ	
Валерій Поліщук. Розвивальне навчання у вищій школі: вихідні пізнавальні принципи	58
Олександр Безручко. Специфіка лекцій Олександра Довженка для студентів Київського кіноінституту в неформальній обстановці	70
СЛОВО ПРАКТИКАМ	
Віктор Локшин. Формування професійної компетентності майбутніх харизматичних лідерів з менеджменту соціокультурної сфери.....	80
Володимир Коноваленко. Юридичне “очищення” творів від прав третіх осіб	89

З ІСТОРІЇ ПЕДАГОГІКИ

Фаїна Гарєєва. Системи навчання видатних педагогів	101
Вища освіта і наука: огляд періодичних видань	105
Contents	127

Головний редактор — К.М. Левківський

Редакційна колегія: К.С. Абдієв (Казахстан); В.П. Андрущенко; В.Д. Базилевич; В.І. Бондар; Л.В. Губерський; Т.-Л. Деордіца; Р.О. Додонов; М.Б. Євтух; Т.О. Коломоєць; А.Є. Конверський; В.Г. Кремень; А.І. Кузьмінський; В.І. Кушерець; І.Ф. Надольний; І.Ф. Прокопенко; В.Я. Тацій; О.Л. Шевнюк; В.С. Щербина

Над випуском працювали: В.І. Карасьов, В.П. Розумний, Л.В. Кирпич, Ю.М. Слуцька — відповідальний секретар, Ю.М. Проценко, К.М. Кононученко, С.А. Торба, Л.С. Кулешова, О.С. Кузуб, І.А. Олійник, Л.І. Жиборовська

На першій сторінці обкладинки — Національний технічний університет “ХПІ”, Національний технічний університет України “КПІ імені Ігоря Сікорського”, Харківський національний університет радіоелектроніки, Одеський національний політехнічний університет, Національний університет “Львівська політехніка” — лідери зарплатного рейтингу вишів, які готують фахівців технічних спеціальностей, за версією журналу “Гроші”.

Індекс журналу в каталозі передплатних видань України: 21876

Журнал “Вища школа” внесено до Переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт з педагогіки (Постанова президії ВАК України від 22.12.2010 № 1-05/8) та філософії (Постанова президії ВАК України від 01.07.2010 № 1-05/5) на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук.

Видання зареєстровано в Міністерстві юстиції України. Свідоцтво КВ № 12864-1748ПР від 27.06.2007. Усі права застережено. Передруки і переклади дозволяються лише за згодою автора та редакції. Редакція не обов’язково поділяє думку автора. Відповідальність за достовірність фактів, цитат, власних імен, географічних назв та іншої інформації несуть автори публікацій. Відповідальність за зміст рекламних оголошень несе рекламодавець.

Журнал поширюється лише за передплатою. Авторський примірник можна придбати у книгарні “Абзац”, тел.: (044) 581-15-68, попередньо його замовивши.

Адреса редакції: 01030, м. Київ, вул. Стрілецька, 28.

Тел.: (044) 272-42-91; **факс:** (044) 234-23-36.

E-mail: slutska@society.kiev.ua <http://www.znannia.com.ua>

Видавець — Видавництво “Знання”, 01030, м. Київ, вул. Стрілецька, 28

Свідоцтво суб’єкта видавничої справи ДК № 3596 від 05.10.2009 р.

Підписано до друку 25.04.2018. Формат 70x100 1/16.

Папір офс. № 1. Друк офс. Гарнітура Academy.

Ум. друк. арк. 11,2. Обл.-вид. арк. 11,2. Наклад 450 пр. Зам. №

УДК 37.014.5:378.1

**Володимир
Липов**

Професор кафедри міжнародної економіки та менеджменту зовнішньоекономічної діяльності Харківського національного економічного університету ім. С. Кузнеця, доктор економічних наук

КОМПЛЕМЕНТАРНА ЗУМОВЛЕНІСТЬ ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИХ СИСТЕМ І РЕФОРМУВАННЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

На основі порівняльного аналізу соціально-економічних систем (СЕС) представлено інституціональні елементи системи вищої освіти. За теоретичну основу взято підхід Б. Кларка, досягнення французької школи регуляції, концепцій різноманіття варіантів капіталізму, інституціональних матриць, інституціональної комплементарності. Розкрито зумовленість специфіки моделей ВО їх включенням до інституціональної архітектури національних СЕС. Розглянуто специфіку таких елементів нанорівня, як стилі мислення, цінності, інституціональні форми та функції, колективні конвенції та їхній вплив на формування інститутів ВО. Представлено результати дослідження ціннісних орієнтацій українських студентів за методикою Г. Хофстеда. Досліджено інституціональні елементи ВО мікро-, мезо-, макро- та мегарівнів. Розкрито роль кампусу як інструменту "побічного навчання", орієнтованого на розвиток особистості студента. Проаналізовано взаємозумовленість елементів блоку підготовки кадрів та інших інституціональних блоків СЕС. Розкрито передумови та обмеження інтеграції вітчизняної системи вищої освіти у глобальний освітній простір.

Вища школа. — 2018. — № 4

Ключові слова: вища освіта, інститут, інституціональна архітектура соціально-економічних систем, інституціональна комплементарність, інституціональний блок підготовки і підвищення кваліфікації кадрів, система вищої освіти.

*Як у англосаксонських країнах, так і у Франції
професійна підготовка добре налагоджена
лише в якості “спорту” для еліти;
у рейнських країнах — це масовий “спорт”.*

М. Альберт. Капіталізм проти капіталізму

Теоретичні засади дослідження інституціональної архітектури систем вищої освіти. Зростання відкритості України в умовах глобалізації веде до загострення міжнародної конкуренції, що охоплює всі сторони життя суспільства. Вагому роль у забезпеченні конкурентоспроможності національної економіки на міжнародному рівні здатна та повинна відіграти система вищої освіти. Адже саме від рівня професійної підготовки спеціалістів залежить здатність країни виробляти, засвоювати, використовувати сучасні технології, її спроможність зайняти й утримувати провідні позиції на світових ринках. Відповідно зростає роль та значення системи підготовки кваліфікованих кадрів. Актуалізується завдання вивчення іноземного досвіду, пошуку ефективних інституціональних форм організації професійної підготовки, визначення можливостей і обмежень їх інституціональної трансплантації. Особливу значущість і складність цієї роботи надає розгортання процесу інтеграції національних систем ВО. У цих умовах актуалізується завдання вдосконалення теоретико-методологічних засад формування політики держави з реформування системи ВО. Істотний і не повною мірою використаний евристичний потенціал поглиблення розуміння її змісту мають такі сучасні наукові підходи, як порівняльний інституціональний аналіз і концепція інституціональної комплементарності¹.

Мета пропонованої статті полягає у дослідженні можливостей порівняльного аналізу інституціональної комплементарності систем ВО у процесі визначення напрямів трансформації вищої освіти в Україні.

Від моменту зародження університетів виникає попит на порівняльні дослідження організації їх діяльності². Досить згадати працю одного з основоположників економічної науки, ректора Університету Сент-Ендрюса (Шотландія) Дж.С. Міля. Учений порівнює англійську й шотландську системи

¹ Липов В. Институциональная комплементарность социально-экономических систем / В. Липов. — Х. : Изд-во ХНУ имени В.Н. Каразина, 2011. — 484 с.

² Clark W. Academic Charisma and the Origins of the Research University / W. Clark. — Chicago : The University of Chicago Press, 2006. — 576 p.

університетської освіти³. Цілком закономірно, що економічна глобалізація зумовила сплеск інтересу до порівняльного аналізу (ПА) моделей ВО на початку нового тисячоліття. Серед публікацій — порівняльні описи ключових особливостей атлантичної та континентальної моделей⁴. У центрі уваги дослідників — трансформація національних моделей ВО у результаті впливу таких процесів, як глобалізація, інформатизація, посилення впливу ринкових чинників⁵. Інтерес у фахівців викликала збірка, що об'єднує дослідження теоретичних аспектів укладання контрактів на академічному ринку праці⁶. Ще одна компаративна праця порівнює системи винагороди викладачів вищої школи⁷. Колективне дослідження “Як стають професорами: академічні кар'єри, ринки і влада в п'яти країнах” порівнює механізми побудови академічної кар'єри у Франції, Німеччині, Великій Британії, США та Росії⁸. У ще одній роботі автори з Аргентини, Іспанії, Китаю, Росії, Словенії, України, ПАР та Японії, країн з високим рівнем інбридінгу, пропонують свій погляд на практику найму університетами власних випускників⁹. Різнібічне дослідження систем ВО країн Східної Європи та Центральної Азії підготували фахівці Світового банку¹⁰, Порівняльне дослідження систем ВО Великої Британії, Франції, Норвегії, Словаччини та Швеції було здійснене під егідою Європейської асоціації університетів¹¹.

³ Миль Дж.С. Об университетском воспитании / Дж.С. Миль // Новейшее образование. Его цели и требования. Сборник статей въ защиту научнаго воспитания. — СПб. : Русская книжная торговля, 1867. — С. 1—71.

⁴ Див. напр.: Американский университет. Беседа с Б. Капустиним // ПрогнозиΣ. — 2005. — № 2. — С. 304—318; Барнс С. Гражданские университеты Англии и триумф оксбриджского идеала / С. Барнс // ПрогнозиΣ. — 2006. — № 3. — С. 353—368; Вахштайн В. Две модели образовательных систем / В. Вахштайн // Там же. — С. 321—352; Французский университет. Беседа с А. Береловичем // ПрогнозиΣ. — 2005. — № 2. — С. 319—326.

⁵ Clark B. Creating Entrepreneurial Universities: Organizational Pathways of Transformation (Issues in Higher Education) / B.R. Clark. — Bingley : Emerald Group Publishing Limited, 2001. — 180 р.; Модернизация образования в европейских странах // Актуальные проблемы Европы. — 2013. — № 2. — 272 с.; Carnoy M. University Expansion in a Global Changing Economy: Triumph of the BRICs? / M. Carnoy at all. — Stanford : Stanford University Press, 2014. — 404 р.; The Global Future of Higher Education and the Academic Profession. The BRIC and the United States / P. Albrach, G. Andrushak, Y. Kuzminov, M. Yudkevich, L. Reisberg (eds.). — London : Palgrave Macmillan, 2013. — 224 р.

⁶ Контракты в академическом мире / сост. и научн. ред. М. Юдкевич. — М. : ИД ВШЭ, 2011. — 392 с.

⁷ Paying the Professoriate. A Global Comparison of Compensation and Contracts / P. Altbach, L. Reisberg, M. Yudkevich, G. Andrushak, I. Pacheco (eds.). — NY. : Routledge, 2012. — 384 р.

⁸ Соколов М. Как становятся профессорами: академические карьеры, рынки и власть в пяти странах / М. Соколов и др. — М. : НЛО, 2015. — 832 с.

⁹ Academic Inbreeding and Mobility in Higher Education: Global Perspectives / ed. by V. Yudkevich, P.G. Altbach, L.E. Rumbley. — London : Palgrave Macmillan UK, 2015. — 264 р.

¹⁰ Sondergaard L. Skills, not Just Diplomas. Managing Education for Results in Easter Europe and Central Asia / L. Sondergaard at all. — Washington : The World Bank, 2012. — 240 р.

¹¹ Reichert S. Institutional Diversity in European Higher Education. Tension and Challenges for Policy Makers and Institutional Leaders / S. Reichert. — Brussels : EUA, 2009. — 164 р.

Характерним зразком використовуваних методологічних підходів може служити стаття О. Красовської¹². На багатому статистичному матеріалі розглядаються питання порівняльного оцінювання конкурентоспроможності національних систем ВО та їх внеску в посилення конкурентоспроможності економіки країни в цілому. Об'єднує вказані роботи акцент на порівняльному аналізі національних систем ВО. Проте, як правило, він обмежується емпіричним описом ключових характеристик цих систем, зіставленням статистичних даних, які відображають їх функціонування. Істотно відрізняються цілі й методологічні підходи до їх аналізу і порівняння, предмет, інструментарій дослідження. Дуже часто ПА підміняється послідовним описом моделей ВО. Здебільшого поза увагою дослідника залишається питання про причини виявлених відмінностей. У кращому випадку їх пов'язують із шляхом розвитку. Залишаються непоміченими сутнісні передумови їх формування. Відповідно можливості ПА використовуються лише частково. Прикладом альтернативного підходу до дослідження систем освіти може бути праця Цзинь Лі¹³. Автор акцентує увагу на аналізі концептуальних відмінностей у моделях освітнього процесу, орієнтованого на моральне і соціальне самовдосконалення (Схід) або виховання розуму для розуміння навколишнього світу.

Витоки недоліків використовуваних підходів до ПА ми знаходимо в його особливостях як інструмента наукових досліджень¹⁴. Адже замість задекларованого зіставлення реальних об'єктів ми фактично маємо порівняння їх моделей, що існують у свідомості дослідника. Ключову роль відіграє вибір підстав формування останніх, розмежування у них загального, специфічного і одиничного. До того ж, необхідність поєднання індуктивних і дедуктивних методів дослідження стає перешкодою, що гальмує активне використання ПА мейнстримом економічної теорії. Він передбачає протиставлення об'єктів порівняння, пошук протилежності в тому загальному, що робить інституціональні системи такими, якими вони є, визначення специфічного в його співвідношенні як з одиничним, так і з загальним. Критерієм оцінювання є збіг або відмінність об'єктів порівняння саме в цьому особливому. Порівнянню підлягають однорідні явища або лише ті їх частини, які мають спільні принципи. Відбувається абстрагування від специфічних властивостей, які є постійними та незмінними. Вступає в дію припущення "За інших рівних". Ми розглядаємо лише незначну частку якостей об'єктів зіставлення. Саме до-

¹² Красовська О. Міжнародна конкурентоспроможність національних систем вищої освіти в сучасній економіці знань / О. Красовська // Академічний огляд. — 2010. — № 1. — С. 127—135.

¹³ Li J. Cultural Foundations of Learning: East and West / J. Li. — Cambridge, England, Cambridge University Press, 2012. — 400 p.

¹⁴ Липов В. Компаративний інституціональний аналіз. Сучасний стан та перспективи розвитку / В. Липов // Вісник Хмельницького національного університету. — Хмельницький : РВЦ ХНУ, 2013. — № 4, Т. 3 (202). — С. 26—30.

тримання принципу виділення одиничного, специфічного і загального є ключовою ознакою ПА.

Основи компаративного інституціонального аналізу сформулював М. Аокі¹⁵. Фундаментальне узагальнення сучасного стану містить оксфордський довідник з компаративного інституціонального аналізу¹⁶. Свої особливості ПА має у сфері дослідження систем ВО. Адже, по-перше, йдеться про специфіку інституціонального облаштування самих систем ВО, а по-друге — про специфіку інституціонального облаштування національних моделей економіки, в які інтегровані досліджувані системи та потреби яких вони покликані забезпечувати.

У рамках першого напрямку компаративних досліджень особливий інтерес становить праця Б. Кларка¹⁷, що глибоко аналізує специфіку систем організації та управління вищою освітою. Учений виділяє ключові елементи систем ВО, що дозволяють описати відмінності між їх національними моделями: особливості організації діяльності (за дисциплінами/інститутами), підтримки стійких уявлень (цінності та норми), розподілу авторитету (способи легітимізації влади), забезпечення їх внутрішньої інтеграції (координація на основі жорсткої бюрократії, професійної олігархії або вільного ринку) та змін (диференціація і перенесення академічних форм у процесі боротьби зацікавлених груп). У цьому контексті заслуговує на увагу вже згадувана нами раніше праця вченого¹⁸. У ній ми знаходимо критерії зіставлення стратегії перебудови університетів на підприємницький лад. Вони охоплюють п'ять ключових елементів: посилене ядро, що спрямовує зміни; розширену периферію розвитку; диференційовану базу фінансування; стимульований академічний оплот та інтегровану підприємницьку культуру.

Просування за другим напрямом можливе на основі використання досягнень сучасних течій інституціоналізму, зокрема французької школи регуляції (ТР)¹⁹, концепцій різноманіття моделей капіталізму (КРВК)²⁰, національних бізнесових систем (НСБ)²¹, інституціональних матриць (ІМ)²². У їх межах

¹⁵ Aoki M. *Toward a Comparative Institutional Analysis* / M. Aoki. — Cambridge-Mass : MIT Press, 2001. — 468 p.

¹⁶ *The Oxford Handbook of Comparative Institutional Analysis* // G. Morgan, J.L. Campbell, C. Crouch, O.K. Pedersen, R. Whitley (eds.). — Oxford : Oxford University Press, 2010. — 708 p.

¹⁷ Clark B. *The Higher Education System: Academic Organization in Cross-National Perspective* / B. Clark. — Oakland : University of California Press, 2011. — 330 p.

¹⁸ Clark B. *Creating Entrepreneurial Universities: Organizational Pathways of Transformation (Issues in Higher Education)* / B.R. Clark. — Bingley : Emerald Group Publishing Limited, 2001. — 180 p.

¹⁹ Boyer R. *How and Why Capitalisms Differ* / R. Boyer // *Economy and Society*. — 2005. — Vol. 34, № 4. — P. 509—557.

²⁰ Hall P. *An Introduction to Varieties of Capitalism* / P. Hall, D. Soskic // *Varieties of Capitalism*. — Oxford : Oxford University Press, 2001. — P. 1—71.

²¹ Whitley R. *Divergent Capitalisms: The Social Structuring and Change of Business Systems* / R. Whitley. — Oxford : Oxford University Press, 1999. — 301 p.

²² Кирдина С. *Институциональные матрицы и развитие России. Введение в X-Y-теорию* / С. Кирдина. — СПб. : Нестор—История, 2014. — 468 с.

виділяють моделі ліберальної ринкової економіки (ринковий капіталізм (РК) — англосакські країни), координована ринкова економіка (соціал-демократичний капіталізм (СДК) — країни Центральної та Північної Європи), середземноморський варіант ринкової економіки (публічний капіталізм (ПК)). Поглиблене дослідження дозволило виділити мезокорпоративну (МК — конфуціанські країни) та цілу групу постперехідних (ППК — колишні соціалістичні економіки) моделей капіталізму. Новизна пропонуваного підходу полягає в акценті на аналізі комплементарної обумовленості інституціональних моделей економічних систем. Ключове значення — виділення як аналітичних одиниць інституціональних матриць (Східна, Західна), сфер (ідеологія, політика, економіка), блоків (виробничі відносини, корпоративне управління, фінансування, моделі виробництва, навчання і підготовка кадрів, інноваційної діяльності, соціальної підтримки). Навчання й підготовка персоналу, зокрема і вища освіта, розглядаються як елемент складної системи інституціональних взаємовідносин, що охоплюють усі складові системи суспільного відтворення. Колективна праця М. Естів-Абе, Т. Іверсена та Д. Соскіса започаткувала використання аналітичного інструментарію КРМК у компаративних дослідженнях систем професійної підготовки²³. У тому ж ключі проведено порівняльне дослідження систем підготовки кадрів у Австрії та Швейцарії²⁴.

Використані окремо обидва напрями демонструють істотну обмеженість як методологічного апарату, так і об'єкта дослідження. Їхні витоки — в акценті на індуктивних (ТР, ІМ) або дедуктивних (КРМК, НСБ) методах аналізу. Поза увагою лишаються причини відмінності інституціональних моделей організації освітніх систем (Б. Кларк), капіталізму (ТР, КРМК, НСБ). Дослідження інституціональної комплементарності в останніх обмежується економічною сферою. У кращому випадку враховується вплив політичних інститутів. Здолати ці обмеження допомагає концепція ІМ. Вона акцентує увагу на матеріально-технологічній зумовленості інституціональних систем (інституціональних матриць). Виділяють взаємозв'язані інституціональні сфери ідеології, політики, економіки. Водночас телеологічний характер, обмеженість варіантів інституціонального розвитку лише двома альтернативними типами ІМ істотно звужує можливості цієї концепції.

Об'єднання сильних сторін цих підходів дозволяє істотно розширити методологічний апарат дослідження, поглибити теоретичні уявлення про витоки, суть, механізми формування інституціональної комплементарності соціально-

²³ *Estevez-Abe M. Social Protection and the Formation of Skills: A Representation of Welfare State / M. Estevez-Abe, T. Eversen, D. Soskice // Varieties of Capitalism / ed. P. Hall, D. Soskis. — Oxford : Oxford University Press, 2001.*

²⁴ *Culpepper P. Small States and Skill Specificity. Austria, Switzerland, and Interemployer Cleavages in Coordinated Capitalism / P. Culpepper // Comparative Political Studies. — 2007. — Vol. 40, № 6. — P. 611—636.*

економічних систем (СЭС), систем ВО зокрема, можливості й обмеження інституціональних трансформацій та трансплантацій.

Інституціональна комплементарність (ІК) систем ВО розуміють як структурно-функціональну взаємодію інститутів ВО, її складових, за якої вони, залишаючись відносно самостійними, виявляються взаємозалежними і доповнюють один одного у процесі функціонування системи як єдиного соціального організму. В її межах *структурна складова комплементарної взаємодії (СтК)* відображає взаємозв'язок інституціональних форм (нормативні документи, організаційні структури), що визначають систему ВО. Вона ґрунтується на подібності та взаємодоповнюваності інституційних форм за соціальними орієнтаціями ціннісної системи (індивідуалізм/колективізм, велика / незначна дистанція влади, маскулінізм/фемінінізм і т. п.) і забезпечує стабільність, цілісність та якісну незмінність системи. У свою чергу *функціональна комплементарність (ФК)* характеризує процесуальну цілісність системи в ході виконання нею своїх функцій. Вона спирається на принципи цілісності, зв'язності і послідовності. *Загальна комплементарність* забезпечує єдність інституціональних форм і функцій. Варто зазначити, що ще у 1996 році під егідою Агентства з міжнародних зв'язків ЄС було проведено дослідження шляхів удосконалення комплементарної взаємодії між інтеграційною політикою ЄС і розвитком інститутів вищої освіти²⁵.

Дослідження підстав інституціональної комплементарності систем ВО ускладнюється їх багатоаспектністю та багаторівневою структурою. Акцент на структурності комплементарності дає змогу впорядкувати елементи інституціональних систем у вигляді ієрархії їх підстав, що у своїй єдності творять інституціональну архітектуру (табл. 1).

Таблиця 1. Інституціональна архітектура соціально-економічних систем

Рівень	Елементи інституційної архітектури
Нано	Потреби, цінності, індивідуальні знання, уміння, навички, організаційні рутини, інтереси, стилі мислення, інституційні форми та функції, колективні конвенції
Мікро	Інституції (традиції, обряди, ритуали, правила, інструкції, закони), інституційні органи, форми координації й управління трансакційними витратами (община, домогосподарство, місцева громада, ринок, держава, мережеві структури, міжфірмовий контракт, ієрархії)

²⁵ Complementarity and the relationship between community actions and the objectives of higher education institutions in Europe / ed. by M. Cambra, D. Richardson, S. Reicher, R. Rits. — Paris : ARIES, 1996. — 41 p.

Закінчення табл. 1

Рівень	Елементи інституційної архітекτονіки
Мезо	Інституційні блоки у рамках соціальних сфер (виробничі відносини, корпоративне управління, фінансування, моделі виробництва, навчання і підготовка кадрів, інноваційна діяльність, соціальна підтримка), соціальні системи виробництва, режими накопичення та способи розвитку, регіональні та галузеві інституціональні комплекси
Макро	Базові інститути соціальних сфер (ідеологія, політика, право, економіка), соціально-економічні системи
Мега	Соціально-економічні моделі (РК, СДК, ПК, МК, ППК), інтеграційні союзи (ЄС, НАФТА...), цивілізації, глобальне господарство

Нанорівень інституціональної архітектоніки включає елементи, що є підставами для формування інститутів та визначають їхню специфіку. Передумови особливостей національних систем ВО закладаються вже на рівні потреб. Досить згадати “Піраміду потреб” А. Маслоу. Від рівня задоволення потреб громадян, якого досягло суспільство в цілому та міри нерівності у розподілі доходів залежать цілі, які вони ставлять перед собою, їх можливості, потенціал, завдання та специфіка організації функціонування системи ВО, її інституціональна структура. Істотне зниження рівня життя більшості громадян України у ході реформ, що поставило багатьох з них на грань фізичного виживання, привело до переорієнтації мотивів отримання ВО. Так, якщо у період, що передував реформам, популярними серед абітурієнтів були спеціальності, пов’язані з можливістю творчого самовираження, то в нових умовах безумовні фаворити — професії, здатні забезпечити стабільну роботу, матеріальний успіх.

Розвиток освітніх систем країн Азії, що зберегли ієрогліфічну писемність, актуалізує проблему впливу на формування інститутів ВО **домінантного способу мислення** — *лівопівкульного, аналітичного, або правопівкульного, інтуїтивного, просторово-образного* сприйняття світу. Їх відмінність полягає у принципах організації контекстуальних зв’язків, способі обробки інформації. У першому випадку вони ґрунтуються на словах, при цьому ціле сприймається як певна структура логічних зв’язків, у другому — на образах і сприймається як мозаїка. Співвідношення способів мислення визначається особливостями матеріально-технологічного середовища, стадією модернізаційного процесу, на якій перебуває суспільство (від домінування правопівкульного у традиційних до пріоритету лівопівкульного в секуляризованих), культурними традиціями. Так, способи письмового передання інформації (зв’язок між предметом та його образом (пиктограма) / фонетика слова, що його означає (буква)) активізують альтернативні способи мислення, а отже, й сприйняття, усвідомлення світу, рух думки від частини до цілого або від ці-

лого до його частин²⁶. Домінантний спосіб мислення визначає характер контекстуальних зв'язків між частиною та цілим. Це позначається на структурі мови, характері сприйняття, переробки інформації, способах її викладу²⁷.

Необхідність урахування особливостей домінантного способу мислення накладає обмеження на методику, інструментарій навчального процесу. Актуалізується потреба у професійній орієнтації з урахуванням схильності майбутніх студентів до аналітичного (точні науки) або образного (сфери діяльності, в яких затребувані інтуїція, творча уява) мислення, формуванні у студентів навичок альтернативного способу мислення, перемикання з одного на інший. Особливої значущості врахування в освітньому процесі специфіки стилів мислення набуває в роботі з іноземними студентами. Адже у разі, коли в одній групі займаються студенти з альтернативними стилями мислення, до проблеми недостатнього знання мови, якою здійснюється освітній процес, додається проблема конфлікту стилів мислення.

Цінності — стабільні, об'єктивовані середовищем існування, суб'єктивно-психологічні, регулятивні внутрішні ставлення особи до навколишнього світу, що формують її світогляд і зумовлюють націленість, характер та інтенсивність господарської активності²⁸. Цінності разом з нормами складають, за твердженням Б. Кларка, основу стійких поглядів — сприйняття символів, культури, соціальних структур, що визначають спільність поглядів і допомагають сформуванню суті, цілі, мотиви діяльності організацій та сприйняття їх у суспільстві²⁹. Специфіку інституціонального устрою національних систем ВО, за твердженням ученого, зумовлюють особливості сприйняття таких цінностей, як справедливість, свобода, компетентність і лояльність³⁰.

Багатий матеріал про культурні передумови їх формування можуть дати результати глобальних порівняльних досліджень цінностей Р. Инглхарта, Г. Хофстеда, Ф. Тромпенаарса, Ш. Шварца³¹. Так, Р. Инглхарт і К. Вельцер зверта-

²⁶ Nisbett R. The geography of thought: How Asians and Westerners think differently... and why / R. Nisbett. — NY: The Free Press, 2003. — 288 p.

²⁷ Липов В. Национальная культура хозяйствования и дуализм комплементарности экономических систем: фактор физиологии мышления / В. Липов // Бюлетень міжнародного нобелівського економічного форуму. — 2010. — № 1 (3), Т. 2. — С. 175—183.

²⁸ Липов В. Мотивація інституціональних змін у трансформаційній економіці : монографія / В. Липов. — Х. : НФаУ, 2004. — 184 с.

²⁹ Clark B. The Higher Education System: Academic Organization in Cross-National Perspective / B. Clark. — Oakland: University of California Press, 2011. — P. 96—137.

³⁰ Ibid. — P. 295—321.

³¹ Инглхарт Р. Модернизация, культурные изменения и демократия / Р. Инглхарт, К. Вельцер. — М. : Новое издательство, 2011. — 464 с.; Инглхарт Р. Культурная эволюция. Как изменяются человеческие мотивации и как это меняет мир / Р. Инглхарт. — М. : Мысль, 2018. — 347 с.; Hofstede G. Cultures and Organizations: Software of the Mind. Revised and expanded. — 3rd ed. / G. Hofstede. — NY. : McGraw—Hill, 2010. — 550 p.; Тромпенаарс Ф. Национально-культурные различия в контексте глобального бизнеса / Ф. Тромпенаарс, Ч. Хампден-Тернер. — Мн. : Попурі, 2004. — 528 с.; Schwartz S. Cultural Value Orientations / S. Schwartz. — М. : РН СУ HSE, 2008. — 62 p.

ють увагу на відкат, у результаті трансформаційної кризи, пострадянських держав від завоювань модернізації в культурній сфері³². В Україні це знайшло відображення у зростанні значущості цінностей виживання. Як свідчать результати Всесвітнього дослідження цінностей 1999—2001 років, за рівнем їх інтенсивності Україна виявилася на третьому місці серед 80 країн-учасниць, поступаючись за цим показником лише Росії та Молдові. Зростання кількості груп з особливими інтересами та їх економічний успіх також може свідчити про частковий поворотний дрейф суспільства від секулярно-раціональних до традиційних цінностей³³. Цікаві дані про еволюцію ціннісних орієнтацій, отримані Г. Хофстедом в результаті крос-культурного дослідження студентів-економістів Росії, України, Казахстану, Киргизії, Туреччини та Пакистану (рис. 1)³⁴.

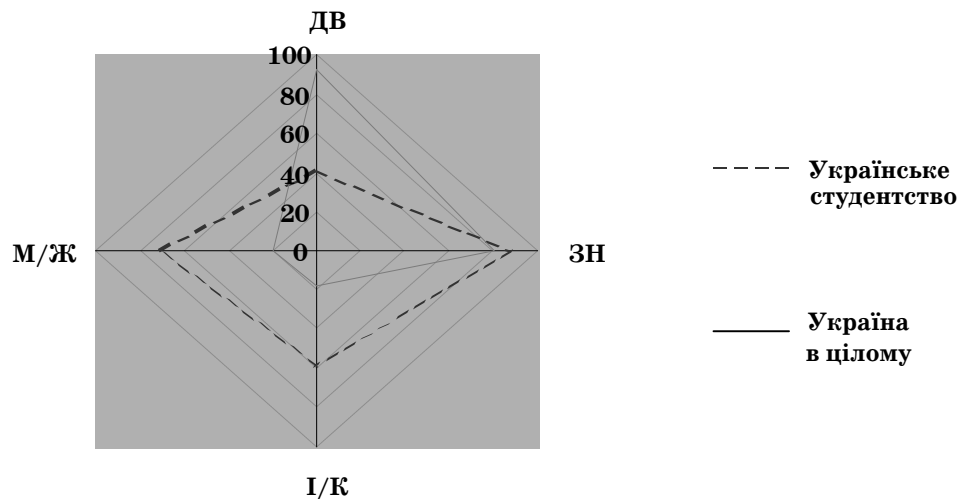

Рис. 1. Профіль цінностей за Г. Хофстедом

Скорочення: ДВ — дистанція влади — міра нерівності в розподілі влади у суспільстві або організації, яка сприймається їх членами як нормальна (100 — значний прояв); ЗН — запобігання невизначеності — характеристика соціально-економічної поведінки, яка відображає допустиму міру соціальної нестабільності та двозначності, що сприймаються у певній культурі як нормальні, за якої її носії почувають себе комфортно; І/К — співвідношення індивідуалізм/колективізм — схильність до сприйняття особою себе як індивідуальності або як частини групи (100 — індивідуалізм); М — маскуліність — прихильність суспільства до таких цінностей, як рекорди, героїзм, завзятість у досягненні мети, матеріальний успіх тощо. Як правило, домінує в суспільствах, де соціальні ролі різняться; Ж — фемінність — прихильність до таких цінностей, як вибудовування рівних стосунків, схильність до компромісів, скромність, турбота про ближнього, затишок, якість життя тощо (показник 0).

³² Инглхарт Р. Модернизация, культурные изменения и демократия / Р. Инглхарт, К. Вельцель. — М. : Новое издательство, 2011. — С. 76.

³³ Там же. — С. 91.

³⁴ Латов Ю. Открытия и парадоксы этнометрического анализа российской хозяйственной культуры по методике Г. Хофстеда / Ю. Латов, Н. Латова // Мир России. — 2007. — № 4. — С. 43—72.

Дані щодо динаміки цінностей українського студентства свідчать про істотне скорочення дистанції щодо влади (з 92 до 41), значне зростання індивідуалізму (від 14 до 59), мужності (від 20, згідно з дослідженнями GE Medical Systems, на яке посилаються автори³⁵, до 70 по студентству). Одночасно відзначається зростання запобігання невизначеності (від 80 до 88). Таким чином, у цілому ціннісні характеристики українських студентів, як і студентів інших досліджуваних країн, вестернізуються. Водночас зіставлення відповідей студентів різних курсів дають, на перший погляд, парадоксальний результат. Найбільш вестернізованими виявилися студенти молодших курсів. У процесі навчання відбувається їх часткове повернення до ціннісних орієнтацій, властивих національній культурі у цілому. Як це можна пояснити? Майбутні студенти-економісти під час навчання в школі, у процесі підготовки до вступу до вишу, вивчали економічну літературу, зорієнтовану на західні моделі мислення “людини економічної”. Це, звичайно ж, впливало на формування їхніх цінностей. Під час навчання триває процес соціалізації, студенти входять у реальне господарське життя та коригують свої теоретичні уявлення на підставі власного досвіду, національної господарської практики, що склалася. У свою чергу, зростання негативного ставлення до невизначеності можна пояснити стресом, пов'язаним із процедурами вступу до вишу.

Акцент на ціннісних підставах інституціональної структури ВО дозволяє знайти пояснення парадоксальній відмінності в організації студентського побуту в англосакських країнах і континентальній Європі. На нього звертає увагу Е. Дельбанко³⁶. У Європі, просоченій духом корпоративізму, від початку створення університетів студенти переважно мешкали у приватних будинках, були розосереджені по всьому місту. В індивідуалістичній Англії та коледжах, заснованих у колоніях, вони проживали разом, у кампусі. У чому причина? Сама ідея коледжу була запозичена протестантами в католицькій традиції монастирської общини. Власне етимологія терміну collegium (суспільство, співтовариство) вказує на це. Ідея коледжу була пов'язана з необхідністю формування у студентів навичок колегіального способу життя. З цією метою створювався і кампус як місце, де вони спільно харчувалися, включалися в єдиний ритм навчання й соціального життя (спільне відвідування лекцій, церковних служб, колективні ігри). По суті, ми маємо справу зі своєрідним компенсаційним інститутом, що забезпечує у процесі “побіжного навчання” соціалізацію студента.

Досвід життя у кампусі мав на меті сформувати у студента-індивідуаліста навички взаємодії з іншими, такими ж незалежними індивідами, інтереси та

³⁵ Латов Ю. Открытия и парадоксы этнометрического анализа российской хозяйственной культуры по методике Г. Хофстеда / Ю. Латов, Н. Латова // Мир России. — 2007. — № 4. — С. 66.

³⁶ Delbanco A. College. What It Was, Is and Should Be / A. Delbanco. — Princeton : Princeton University Press, 2012. — P. 54.

здібності яких треба було цінувати, поважати, навчитися радитися і виявляти взаємодопомогу. Більше того, саме в таких умовах забезпечувалася можливість розвитку критичного мислення, здатності під час дискусії, обміну думками, сприймати, приймати та розвивати нові ідеї. Те, наявність чого зрештою, за твердженням Дж. Голдстоуна, і стало передумовою стрімкого зростання Заходу³⁷.

Зовсім не випадково, як правило, сам президент коледжу у рамках програми останнього курсу читав лекції з філософії моралі. У цьому контексті заслуговує на особливу увагу той факт, що появи “Багатства народів”, книги, що заклала підстави сучасної економічної теорії, передувала інша робота А. Сміта — “Теорія моральних почуттів”³⁸. Та й сам учений вважав себе передусім моральним філософом, а вже потім економістом. Саме у цьому творі ми знаходимо справжнього хазяїна “Невидимої руки”, що забезпечує злагоджену взаємодію всіх учасників процесу господарювання³⁹. І пов’язана ця взаємодія не з ринком, а з Божественним Провидінням⁴⁰.

Орієнтація на цінності індивідуалізму, характерна для англосаксонських країн, зумовила необхідність формування інститутів, покликаних компенсувати відцентрові тенденції, які загрожували самому існуванню суспільства. Їх провідником на рівні суспільства у А. Сміта й виступає Божественне Провидіння, моральні норми Закону Божого. Своєю чергою життя в кампусі є інструментом формування практичних навичок соціальної взаємодії.

Для орієнтованої на корпоративізм Європи ця проблема не була такою актуальною, адже він постійно просочував соціальне життя практично всіх страт суспільства, починаючи із сільських громад, ремісничих цехів, купецьких гільдій, релігійних, лицарських орденів, феодальних, аристократичних структур. Відповідно й функції кампусу могли бути більшою мірою зосереджені на вирішенні побутових проблем студентів.

Ситуація з переважно колективістськими ціннісними орієнтаціями країн Сходу породжує проблему, одночасно протилежну й аналогічну тій, що характерна для англосаксонських країн. Е. Дельбанко представляє її на прикладі китайського студента, який важко сприймає навчальну ситуацію, пов’язану з необхідністю участі у колективній дискусії, критичної оцінки її змісту, що стимулює пошук і знаходження істини у процесі діалогу, суперечки. Надмірний акцент на індивідуалізмі або колективізмі обмежує можливості колективної взаємодії. У цих умовах зростає значущість того, що Е. Дельбанко називає “побіжним навчанням” і що зрештою, на думку учено-

³⁷ Goldstone J.A. Why Europe? The Rise of the West in World History 1500—1850 / J.A. Goldstone J.A. — Language; McGraw-Hill Education, 2008. — 192 p.

³⁸ Смит А. Теория нравственных чувств / А. Смит. — М. : Республика, 1997. — 351 с.

³⁹ Липов В. От архаики к постэкономике. Эволюция форм хозяйствования и развитие экономической теории / В. Липов. — Х. : ИНЖЭК, 2008. — С. 14—29.

⁴⁰ Смит А. Теория нравственных чувств / А. Смит. — М. : Республика, 1997. — С. 168.

го, є **головною метою вищої освіти** — “виховання характеру”, розвиток особистості студента.

Для України цей аспект проблеми реформування ВО набуває особливого значення, адже в результаті переходу економіки на ринкові рейки відбулася подальша гетерогенізація ціннісних засад життєдіяльності суспільства, амбівалентне поєднання колективістських цінностей з індивідуалістськими. Проте зростання інституціональної напруги, зумовлене їх зіткненням, слабо компенсується відповідними інституціональними трансформаціями.

Інституціональний аналіз систем вищої освіти

Зв'язок між соціальними орієнтирами ціннісних систем, що домінують у національній культурі, та особливостями систем ВО розкриває М. Альбер. Розлогість цитати, що наводиться, виправдовується прагненням ученого показати взаємозалежність між соціальними орієнтирами, освітніми системами та характером виробничих відносин. “Зв'язок між професійною підготовкою та вірністю підприємству — одне з основних полів битви між обома [англосаксонською та рейнською. — В.Л.] моделями капіталізму. Тут беруть участь усі підприємства, зацікавлені всі найняті робітники. Питання зводиться до наступного. За англосаксонською моделлю, для досягнення максимальної конкурентоспроможності підприємства необхідно максимізувати конкурентоспроможність кожного співробітника. Отже, треба по всіх усядах набирати кращих і, щоб їх не втратити, платити їм за їхньою ринковою вартістю. Зарплата в основному індивідуальна й нестабільна, як і сама посада. Рейнсько-японська концепція вважає головним не це. Підприємство не має права поводитися із службовцями як зі звичайним чинником виробництва, який воно купує та продає на ринку, подібно до сировини. Навпаки, підприємство має певні зобов'язання стосовно працівника — забезпечити йому безпеку, надійність роботи та вартісне професійне навчання. Отже, перш ніж платити працівникові за його ринковою ціною, підприємство має підготувати йому кар'єрний шлях, вирівняти занадто круті криві, допомогти уникнути занадто крутого суперництва”⁴¹.

Індивідуальні знання, вміння та навички — це мета й інструмент функціонування систем ВО. Аналіз їх інституціональної архітекtonіки набуває подвійного контексту. Вони водночас виступають основою для формування відповідної системи інститутів та продуктом її функціонування, за якістю якого судять про якість самої системи. Це зумовлює специфіку і парадоксальність інституціонального прояву системи ВО як сфери суспільного відтворення. Якщо будь-яка інша сфера (виробничі галузі, сфера послуг) має справу з обмеженим спектром знання, то вища освіта охоплює все. При цьому постійно поглиблюються диференціація й автономізація галузевого,

⁴¹ *Albert M. Capitalism Vs. Capitalism / M. Albert. — NY. : Four Wall Elght Windows, 1993. — P. 117.*

спеціального професійного знання й інституціонального забезпечення підготовки відповідних фахівців. Але успіх цього процесу можливий лише на основі використання потенціалу ВО як єдиної системи. Поглиблення знання як одне із завдань ВО передбачає відкритість системи до нового. Досягнення цього можливе лише на основі надання викладачеві свободи у його професійній діяльності. Одночасно дієвість відкритості та свободи ґрунтується на певному консерватизмі, збереженні та використанні багажу знань, накопичених попередніми поколіннями.

Які знання, вміння та навички формуються у процесі навчання, на якого споживача орієнтується виш як виробник цього специфічного товару⁴²? Наскільки вони задовольняють працедавця, відповідають специфіці його попиту? Конкурентоспроможність національних систем ВО зрештою визначається якістю знань, які вони здатні дати. Реальна конкуренція — це конкуренція випускників у сфері використання отриманих ними знань і навичок. Оцінюють їх роботодавець і найнятий робітник. Для першого критерієм виступає здатність випускника виконувати на конкурентному рівні поставлені перед ним завдання. З позицій працівника професійні кваліфікації розглядаються як капітал, який він може запропонувати роботодавцеві в обмін на відповідну заробітну плату. Рішення приймається на основі співвідношення витрат на придбання з потенційним доходом, який вони здатні принести, та рівнем ризиків, пов'язаних з мірою непередбачуваності можливостей його ефективного застосування протягом усього періоду трудової діяльності.

Дослідники виділяють **професійні знання, орієнтовані на специфіку фірми, галузі, та універсальні, трансферабельні знання**. Професійні знання й навички, орієнтовані на специфіку фірми, отримуються у рамках системи вищої, середньої спеціальної освіти та у процесі виробничої діяльності. Вони найменш трансферабельні, становлять інтерес для обмеженої кількості підприємств, що спираються на специфічні технології виробництва, і не мають цінності для інших. Специфічні знання дозволяють за одночасного поглиблення професійної кваліфікації мінімізувати витрати працівника на освіту (значну їх частину готовий узяти на себе роботодавець). Їх унікальність забезпечує цінність для роботодавця, але, через свою вузьку спеціалізацію, вони становлять інтерес лише для конкретного підприємства. Втративши роботу, володар таких навичок стикається з проблемою відсутності попиту на них на ринку праці. Індивідуальний професійний капітал знецінюється. Знання та навички, затребувані на галузевому рівні, забезпечують потенційно ширший ринок праці. Наявність документа про освіту та досвіду роботи створює можливість їх використання на підприємствах відповідної галузі. Витрати на формування кваліфікованих кадрів готові брати на себе сам праців-

⁴² Липов В. Институциональная комплементарность, формирование глобального образовательного пространства и выбор модели образования для Украины / В. Липов // Социальная экономика. — 2014. — № 1-2. — С. 115—122.

ник, підприємство, держава. *Універсальні знання та навички* визнають усі працедавці, хоча їх цінність може варіюватися залежно від фірми або галузі.

Трансформаційна криза помітно відкоригувала попит на професійні знання, пропонувані українською системою ВО. У результаті деіндустріалізації закрилися, істотно обмежили або переорієнтували свою діяльність більшість промислових підприємств. Зменшилися їхні бажання, можливості та готовність брати участь у фінансуванні підготовки фахівців для своїх потреб. Виявився незатребуваним колосальний потенціал галузевих вишів, що орієнтувалися на підготовку фахівців для конкретних підприємств, галузей економіки. З іншого боку, збільшився випуск економістів, менеджерів, в основі підготовки яких — універсальні знання.

Розмежування **інституціональних форм і функцій** відображає одночасну єдність та протилежність *структурної (організаційної, формальної) та функціональної (процесуальної) складових* цілісної комплементарності інституціональних систем⁴³. Перша відображає *взаємозв'язок форм* існування інститутів. Прикладами у ВО можуть бути багаторівнева структура організаційних форм управління освітньою системою (починаючи з відповідних органів і структур центральної, регіональної, місцевої влади та закінчуючи окремими вишами), розгалужена система форм організації навчального процесу (лекції, семінари, практикуми, ПМК, екзамени і т. п.). Вони лише у комплексі, доповнюючи один одного, здатні забезпечити якісну ретрансляцію та засвоєння знань і навичок студентами. Друга складова ІК — системна *взаємодія функцій*, які виконують інститути ВО. Лише у випадку злагодженої взаємодії всіх функцій, пов'язаних із забезпеченням роботи системи ВО (управління, навчальний процес, матеріально-технічне, фінансове, інформаційне забезпечення). Поєднання соціальної матеріальності (форма інституту) та процесуальності (його функція) відображає діалектичну єдність і протилежність компонентів. Форма існування інституту забезпечує виконання його функції. Водночас інституціональна функція неможлива без форми, в якій вона втілюється.

Разом з тим у відмінних національних системах ВО той самий інститут (інституціональна форма) може виконувати різні функції. Водночас одну і ту саму функцію можуть виконувати різні інститути (інституціональні форми). У тій самій інституціональній системі в різний час ці співвідношення можуть змінюватися. У різних системах одну і ту саму функцію можуть виконувати різні інститути. Досить лише нагадати про еволюцію інституціонального забезпечення функції фінансування ВО на пострадянському просторі. Відбувся перехід від абсолютного домінування держави до зростання частки та значення приватних джерел фінансування освіти. З іншого боку, в країнах з

⁴³ Липов В. Институциональная комплементарность социально-экономических систем / В. Липов. — Х. : Изд-во ХНУ имени В.Н. Каразина, 2011. — С. 114—126.

розвинутою економікою поширені приватні виші, корпоративні університети. Розвиток інформаційних технологій створює підстави для активізації дистанційних форм навчання.

За умови збереження головної функції ВО — забезпечення суспільного відтворення кваліфікованих кадрів — відбувається постійна еволюція як інституційних форм, так і функцій, які вони виконують у процесі її досягнення. Незмінним залишається одне — стабільність і стійкість інституціональних зв'язків передбачає включеність окремих інститутів в архітектоніку системи, наявність зворотної залежності, коли сама система вже не може існувати без цієї комплементарної взаємодії. ІК відображає системність інституціональної взаємодії. Вона охоплює всі організаційні рівні та функціональні сфери інституціональних систем, зокрема й ВО. Її врахування дозволяє виявити причини проблем, що виникають у процесі формування єдиного освітнього простору, відкоригувати уявлення про нього та намітити адекватні шляхи його реформування.

Колективні конвенції — спільні домовленості про визнання інститутів. Мабуть, найбільш відомим їх формалізованим прикладом у системі ВО є міжнародні домовленості про взаємне визнання дипломів. Це одним, досить показовим прикладом, що акцентує увагу на неформальних джерелах їх визнання, є ставлення до наукового плагіату. За останні кілька років ми стали свідками низки скандалів, пов'язаних зі звинуваченням високопосадовців європейських країн у науковому плагіаті. Від суспільного осуду та відставки їх не врятувало навіть те, що цих порушень наукової етики вони припустилися багато років, і навіть десятиліть тому. Саме конвенційне несприйняття суспільством такої поведінки відображає класичний шлях формування інституціональної норми — від загального неформального визнання до закріплення у формалізованій формі.

Інституції — це норми соціальної взаємодії, елементарні будівельні цеглинки інституціональної системи. У системах ВО їхній спектр варіюється від неформальних норм взаємодії викладача та студента до законів, що регламентують різні сторони освітнього процесу.

Своєю чергою організаційні форми (**інститути**) забезпечують координацію діяльності економічних суб'єктів та оптимізацію трансакційних витрат. Це функціональні комплекси комплементарних інституцій. Структура та функції основних організаційних форм у різних інституціональних моделях можуть істотно варіюватися. Найбільш поширеним їхнім різновидом є *ієрархія* — організаційна форма, побудована на принципах ієрархічної супідрядності елементів (ректорат — деканат — кафедра — викладач). *Держави й домогосподарства* (їхні представники) можуть виступати основними споживачами, постачальниками ресурсів, власниками навчальних закладів, інстанціями з управління і контролю, джерелами фінансування. По-різному можуть будуватися відносини між постачальниками та споживачами освітнього про-

дукту (підприємства, приватні особи), між ними та державою, місцевими громадами. Вони можуть фіксуватися в міжфірмовій угоді. Роль споживачів освітнього продукту в навчальному процесі так само може істотно варіюватися. Протилежністю до соціалістичної освітньої системи, побудованої на основі ієрархічної супідрядності, є англосаксонська, орієнтована на пріоритет ринкових відносин. У результаті інформаційної революції поширення набула мережева форма організації освітніх систем.

Специфіка інституціональної організації систем ВО полягає у паралельному поділі структури ВО на дві базові організаційні форми — дисципліну та кафедру (відділення). Для першої основою виділення виступає спільність сфери знання, дослідженню та ретрансляції якої присвячена діяльність відповідних фахівців. Дисципліна, як спеціалізована організаційна форма, забезпечує інтеграцію професіоналів певної сфери знань незалежно від їхньої організаційної, територіальної та національної належності. До певної міри формалізацію й ієрархічність процесу взаємодії у межах дисципліни зумовлює діяльність у відповідній сфері державних методичних, координаційних, контрольних органів, наукових співтовариств, асоціацій, різних громадських фондів підтримки окремих напрямів науки. Слугує цій меті і система формування та підтримки наукових авторитетів. Проте у цілому взаємодія у рамках дисципліни будується на принципах горизонтальної мережевої взаємодії. З іншого боку, робота кафедри (відділення) ґрунтується саме на формалізації й ієрархізації стосунків у межах територіальної, організаційної і дисциплінарної локалізації.

Характерною рисою посттрансформаційного періоду розвитку ВО в Україні є поглиблення дисциплінарної диференціації, збільшення кількості галузей знань (напрямів), спеціальностей і спеціалізацій, за якими здійснюється професійна підготовка; нестабільність; високий рівень формалізації і зарегульованості цього процесу. Так, за десять років (2006—2015) Кабінет Міністрів України своїми постановами чотири рази перезатверджував і 15 разів вносив зміни у відповідний перелік. Частково ситуацію виправдовує високий динамізм розвитку сучасної економіки, прагнення системи ВО оперативно реагувати на зміни, що відбуваються.

Інституціональні блоки — відносно стійкі об'єднання інституцій та організаційних форм, що забезпечують виконання ключових функцій суспільного відтворення у рамках окремих його секторів. Нас передусім цікавить інституціональний блок навчання й підготовки персоналу. Він включає інституціональні елементи, що у сукупності забезпечують процес ретрансляції знання від одного покоління до іншого. Серед них — різноманітні формальні й неформальні норми, що регламентують діяльність навчальних закладів (правила, регламенти, інструкції, положення, закони), організаційні форми забезпечення навчального процесу (кафедра, відділення, факультет, коледж, інститут, університет, кампус), управління, координації та контролю (міністерство,

управління, відділ, приватний фонд, комісія, комітет, рада, засідання, збори), фінансування (бюджет, гранти, субсидії, пільги, стипендії). Саме на рівні інституціональних блоків найлегше простежити комплементарну взаємообумовленість елементів різних моделей ВО. Розглянемо витоки їх появи в основних моделях капіталізму.

Інституціональний блок корпоративного управління виконує функції забезпечення ефективного використання ресурсів і розподілу результатів між учасниками виробничого процесу (власниками, менеджментом, найманими робітниками). Відмінності моделей зумовлюються різним розумінням суті корпорації. У країнах ринкового капіталізму (англосаксонські країни, РК) корпорація сприймається передусім як сукупність капіталів. У країнах соціально-демократичного капіталізму (континентальна Європа, СДК) — як сукупність учасників, що добровільно об'єднали частину своїх ресурсів і прав, з розрахунку на додаткову вигоду від їхнього спільного використання. У країнах з мезокорпоративною моделлю капіталізму на корпорацію поширюються уявлення про традиційну патріархальну сім'ю, в якій панують відносини патерналізму. Домінування одного з названих підходів, по-перше, визначає роль і місце кожного з учасників процесу виробничої діяльності, принципи взаємовідносин між ними, характер і міру зацікавленості окремих учасників виробництва у формуванні професійних знань як специфічного капіталу. По-друге, воно задає мету і принципи внутрішньої організації системи ВО в цілому та окремих навчальних закладів (коледжів, університетів) як корпорацій. Диференціація участі суб'єктів виробничого процесу в капіталі, прибутках, управлінні зрештою зумовлює диференціацію професійних кваліфікацій як суспільного, корпоративного або особистого капіталу. Відповідно змінюється розуміння завдань, змісту, характеристик (універсальні або спеціальні знання, уміння і навички) та джерел фінансування процесу професійної підготовки (державні, приватні, бюджетне фінансування, плата за навчання, доходи від капітальних активів).

В Україні пріоритетний розвиток отримало англосаксонське уявлення про корпорацію як сукупність капіталів. Мінімізуються їх участь у підготовці кадрів, міжкорпоративна взаємодія в цій сфері на галузевому рівні. Професійні знання розглядаються як приватний капітал. Більше того, на початку 90-х років поширення отримали приватні комерційні навчальні заклади. Їх розквіт припав на початок нового тисячоліття. У процес комерціалізації з деяким запізненням включилися й державні виші. Отримання прибутку розглядається серед найважливіших цілей їхньої діяльності. У результаті державні виші, що діють на комерційних засадах, в умовах скорочення набору абітурієнтів активно витісняють з ринку освітніх послуг приватні на відміну від країн БРІК, де приватні виші знайшли своє власне місце в системі вищої освіти⁴⁴.

⁴⁴ University Expansion in a Global Changing Economy: Triumph of the BRICs? / M. Carnoy, P. Loyalka, I. Froumin at all. — Stanford : Stanford University Press, 2014. — 404 p.

Інституціональний блок фінансування покликаний забезпечити просування фінансових ресурсів від домогосподарств у сферу суспільного виробництва, їх ефективний перерозподіл і використання. Його особливості зумовлюють специфіку відносин між власниками і тими, хто використовує фінансові ресурси, характер діяльності останніх, джерела та механізми фінансування ВО. Вони задають орієнтири функціонування системи ВО, пріоритетні інструменти, механізми, принципи фінансування, орієнтири управління окремими навчальними закладами як корпораціями й системами ВО в цілому. До них передусім слід віднести механізм передачі грошових ресурсів від держави або домогосподарств до навчального закладу. Вони можуть надходити як капітальні ресурси (через банк, біржу, змішаним шляхом) або обігові кошти (бюджетне фінансування, плата за навчання, гранти від некомерційних фондів), відображати характер втручання держави (високий рівень, низький, володіння, участь, управління, контроль), або рівень розвитку, принципи й особливості діяльності фінансових посередників (пенсійні, страхові, інвестиційні фонди), міру захисту прав міноритарних акціонерів. Комерціалізація ВО в Україні, створення приватних вишів відкрили альтернативні шляхи фінансування сфери освіти. Зростає роль плати за навчання. Водночас участь у грантових проектах, прикладних дослідженнях, отримання прибутку від реалізації результатів наукових розробок становить лише незначну частку використуваних ресурсів.

Інституційний блок виробничих відносин виконує функцію забезпечення конструктивної соціальної взаємодії та згоди між усіма учасниками виробничого процесу. Характер взаємовідносин роботодавців і найманих працівників, специфіка організації виробничого процесу та критерії оплати праці, можливість участі в управлінні, рівень вимог до професійної кваліфікації, гарантії зайнятості та соціальний пакет, що надається, зумовлюють формування варіантів ставлення найманих працівників до професійних кваліфікацій як до особистого (країни ринкового капіталізму), корпоративного (країни соціал-демократичного і мезокорпоративного капіталізму) або суспільного (соціалістична система) капіталу, орієнтацію на універсальні, трансферабельні або специфічні знання і навичка. Таблиця 2 відображає взаємозв'язок між характером знань як капіталу і системами виробничих відносин⁴⁵.

Специфіка виробничих відносин у рамках системи ВО задається дуалізмом на основі необхідності поєднання дисципліни у рамках організаційної ієрархії та академічної свободи. При цьому чим більше система ВО орієнтується на поєднання викладання із створенням нових знань, тим вище необхідний ступінь свободи.

⁴⁵ Липов В. Институциональная комплементарность, формирование глобального образовательного пространства и выбор модели образования для Украины / В. Липов // Социальная экономика. — 2014. — № 1-2. — С. 119.

Таблиця 2. Вплив виробничих відносин на зміст професійних знань як капіталу

Підтримка зайнятості	Захист прав на працю		Рівень укладання договорів про працю
	Сильний	Слабкий	
Висока	Специфічні знання, потреби галузі (Нідерланди, Швейцарія, Данія)	Специфічні знання, потреби фірми та галузі (Австрія, Бельгія, Норвегія, Швеція, ФРН). Мінімальна диференціація зарплат	Національний, галузевий
Низька	Універсальні знання (англосаксонські країни). Максимальна диференціація зарплат	Специфічні знання, потреби фірми (Італія, Франція, Японія, Фінляндія)	Фірмовий, індивідуальний

Неоднозначність впливу систем виробничих відносин на характер затребуваних знань обумовлюється кризовим станом економіки, швидкою деіндустріалізацією, незавершеністю перетворень. Це проявляється в дуалізмі ринку праці. На великих підприємствах зберігається вплив профспілок, діє система колективних договорів. Проте й тут підприємства прагнуть мінімізувати свої зобов'язання перед працівниками. Пріоритет отримала модель трудових відносин, прийнята в країнах РК. На рівні малого бізнесу їхні права захищені ще менше. У цілому перехід на ринкові умови господарювання призвів до істотного послаблення позицій найманих працівників. У результаті зріс попит на трансферабельні професійні знання, з якими відносно легко можна знайти роботу на іншому підприємстві.

Інституціональні блоки моделей виробництва й інновацій покликані забезпечувати технологічну взаємодію учасників виробничого процесу й інноваційний розвиток національної економіки. Вони безпосередньо пов'язані з блоком виробничих відносин, особливості яких зумовлюють характер співпраці між учасниками, орієнтуючи на групову взаємодію й кооперацію, або на індивідуалізацію зусиль, конкуренцію. Пріоритет здобувають відповідні технології (комплексні/коопераційні, продуктові/процесуальні) та їхні зміни (інкрементальні (послідовні)/радикальні, цілісні/часткові, технічні/організаційні, централізовані/децентралізовані). Відповідно, в умовах глобалізації отримують розвиток ті галузі національної економіки, в яких відповідні технології здатні забезпечити конкурентні переваги на світових ринках.

Системи ВО, орієнтуючись на задоволення попиту серед потенційних абітурієнтів і роботодавців, реагують на специфіку фінансування, корпоративно-

го устрою, виробничих відносин, моделей виробництва, переорієнтуються на підготовку фахівців відповідних напрямів і кваліфікацій. У випадку з перевагою коопераційної взаємодії професійні кваліфікації можуть формуватися як галузевий (СДК) або корпоративний (МК, Японія) капітал. Окремі корпорації або навіть галузі готові фінансувати його формування. У разі індивідуалізації виробничих відносин професійні кваліфікації формуються як особистий капітал (РК). Водночас популярність командних видів спорту в англо-американських вишах свідчить про те, що сприйняття професійних знань як особистого капіталу зовсім не заперечує необхідність формування навичок роботи в команді. Одночасно закладаються засадничі принципи організації навчального процесу, який може будуватися як на взаємодії, кооперації учасників, так і на індивідуалізації, конкуренції між ними.

Суперечність, непослідовність реформ, їхні руйнівні наслідки для економіки, фактична деіндустріалізація призвели до дезорієнтації української системи ВО. Поєднання ринкового (плата за навчання) і бюджетного фінансування співіснує з майже повним самоусуненням приватного роботодавця як потенційного споживача продукту системи ВО, від участі в його формуванні. Навіть організація виробничої практики студентів перетворилася для більшості вишів у складну проблему. Переживає кризу колись потужна система галузевих вишів. Вони змушені переорієнтуватися на підготовку популярніших серед абітурієнтів спеціальностей, що ґрунтуються на універсальних знаннях. Більшість державних вишів лише формально орієнтуються на формування знань як суспільного капіталу, натомість змушені все більше переводити свою діяльність на комерційну основу, тим самим пропонуючи знання як приватний капітал.

Слід враховувати як позитивні, так і негативні сторони цього процесу. Сприйняття професійних знань як приватного капіталу стимулює розвиток конкурентних відносин між учасниками виробничого процесу, його індивідуалізацію. Водночас обмежуються можливості впровадження та вдосконалення технологій, що ґрунтуються на взаємодії його учасників. У перспективі закладаються обмеження щодо можливостей розвитку технологій, які потребують глибокої спеціалізації професійних знань. Альтернативна професійна спеціалізація передбачає використання дорогих комплексних, централізованих, продуктових технологій, радикальні, централізовані технологічні методи їх зміни. Вони здатні принести успіх на ринках нових продуктів. Проте їх формування вимагає значних матеріальних витрат. Разом з тим обмежується можливість упровадження бюджетних, коопераційних, процесуальних технологій, що здатні забезпечити інкрементальні, часткові, організаційні, децентралізовані зміни. Ситуація, що формується, у перспективі може привести до істотних обмежень можливостей розвитку високотехнологічних секторів економіки, національної економіки в цілому. На рівні системи ВО закладається перспектива розвитку України як периферійної держави, що здатна виробля-

ти та спеціалізується на постачанні на світові ринки сировини, товарів з низькою доданою вартістю.

Базові інститути — глибинні, історично стійкі, такі, що постійно відтворюються, соціальні відносини, які забезпечують вертикальну (між ідеологічною, політичною й економічною сферами) та горизонтальну (у рамках кожної з них) інтегрованість суспільства. Функцією базових інститутів є регулювання цих суспільних підсистем у рамках єдиного соціального організму. Своє конкретне втілення базові інститути знаходять в інституціональних формах. Вплив базових інститутів як *мовчазного, неявного знання* обмежує можливості інституціональних запозичень у сфері ВО. Ключова проблема формування єдиного освітнього простору виникає саме тут. Характер затребуваних професійних знань і навичок безпосередньо зумовлюється сталою практикою виробничих відносин і провідною виробничою стратегією (моделлю виробництва). Вони у свою чергу виявляються пов'язаними з інституціональними блоками фінансування, корпоративного управління, соціальної підтримки. В цілому ж базові економічні інститути та конкретні їх форми взаємопов'язані та взаємозумовлені базовими правовими, політичними та ідеологічними інститутами.

Саме на рівні базових ідеологічних інститутів можна простежити витоки внутрішньої суперечності трансформаційних перетворень в Україні загалом і змін у сфері ВО зокрема. Адже матеріально-технологічне середовище господарювання (некомунальність, можливість роздільного використання) стимулювало формування базових ідеологічних інститутів субсидіарності. Проте специфіка історичного шляху розвитку (прийняття православної гілки християнства, інтеграція до складу Російської імперії й СРСР) сприяли поширенню базових інститутів комунітарної ідеології.

Гетерогенізація на рівні ідеології знаходить своє продовження у політичній, правовій та економічній сферах, втілюється в інституціональній гетерогенізації соціально-економічної системи в цілому. Спроба швидкого переходу до ринкової моделі економіки у 90-х роках була пов'язана з необхідністю істотного перегляду норм соціальної взаємодії в усіх сферах життя суспільства. Її провал означав деморалізацію суспільства. У свою чергу результатом дефіциту легітимізації моральних норм та інституціональної системи стало обмеження дистанції довіри. Відбувалася фрагментація суспільства на окремі соціальні групи. Розвинулися сімейність, клановість, кумівство, клієнтизм, тінізація економіки. Ми отримали химерне поєднання ієрархічних, побудованих на комунітаристських основах, внутрішньогрупових відносин із горизонтальними ринковими міжгруповими зв'язками. Подібна модель, за твердженням Ф. Фукуяма, породжується низькою довірою. Вона проявилася в низці країн Південної Європи, Латинської Америки, Азії⁴⁶. Держава бере на себе

⁴⁶ Fukuyama F. Trust: The Social Virtues and the Creation of Prosperity / F. Fukuyama. — Free Press, 1995. — 480 p.

роль посередника, що забезпечує взаємодію між замкнутими соціальними групами. Проте у випадку України вона сама перетворилася на інструмент задоволення інтересів окремих груп з особливими інтересами. У результаті професійні знання, досвід, здібності втратили роль ключового інструменту успіху.

Україні точкою відліку дісталася освітня система, в якій індивідуальні професійні знання й уміння розглядалися як суспільний капітал. Держава та конкретні підприємства були зацікавлені в укладенні коштів у формування професійних кваліфікацій працівників. Зацікавленість в отриманні професійних знань мали й самі наймані працівники. Криза, деіндустріалізація, приватизація, обмеження державного фінансування суттєво змінили характер ВО. Професійні знання і навички набули значення індивідуально-суспільного капіталу. Зберігаючи зацікавленість, держава втратила можливість повноцінного задоволення фінансових потреб освітньої сфери. Підприємства в умовах лібералізації ринку праці втратили стимули вкладати кошти у формування й удосконалення професійних знань найманого персоналу. Орієнтація на англосаксонський варіант СЕМ стимулювала мінімізацію соціальних зв'язків, взаємних зобов'язань роботодавців і працівників. Для перших інвестиції у підвищення кваліфікації працівників виглядають зайвими витратами, адже за цієї моделі знання й уміння набувають значення індивідуального капіталу. Витрати, які раніше готові були здійснювати підприємства, перекладаються на самих працівників. Помірні суспільні витрати доповнюються зростанням індивідуальних. Істотна частина державних витрат спрямовується на отримання специфічних, нетрансферабельних знань, поглиблену професійну підготовку у сфері технічних дисциплін. За цим показником Україна наближається до моделі країн Північної та Центральної Європи. Це вигідно вирізняє нашу ВО від відповідних систем багатьох розвинених країн, орієнтованих на вкладання універсальних знань. Але ситуація відображає потреби економіки та досягнутий потенціал системи ВО радянського періоду. Залишається під питанням здатність України скористатися наявними перевагами. Пріоритетного значення набуває комплементарність системи освіти моделі та галузевої структури економіки, що формується в Україні.

У сфері спеціальної підготовки держава об'єднує свої зусилля із зусиллями самих індивідів, які їх отримують. Підвищення кваліфікації переходить у зону відповідальності індивідів і підприємств, готових платити за своїх співробітників. Поглиблена післядипломна підготовка у сфері гуманітарних наук і техніки виявляється у сфері спільної відповідальності держави, підприємств та індивідів. Зберігаються пріоритет професійної технічної та спеціальної освіти, істотна частка випускників із політехнічною і технічною освітою. Проте намічається перехід від системи ВО, традиційно націленої на формування спеціальних знань, до зростання ролі універсальних знань. Він супроводжується тенденцією до сегментації системи ВО на групу елітних вишів і спеціально-

тей, які зберігають орієнтацію на формування глибокої спеціалізації, й ті, які забезпечують орієнтацію на універсальні знання.

Компаративний аналіз інституціональної комплементарності систем ВО дає змогу систематизувати інформацію про передумови формування їх специфіки, можливості й обмеження запозичення інституціональних елементів. Його застосування створює можливості для поглиблення розуміння комплементарної зумовленості елементів системи вищої освіти України, що реформується.

Список використаних джерел:

1. Американский университет. Беседа с Б. Капустиным // ПрогнозиΣ. — 2005. — № 2. — С. 304—318.
2. Барнс С. Гражданские университеты Англии и триумф оксбриджского идеала / С. Барнс // ПрогнозиΣ. — 2006. — № 3. — С. 353—368.
3. Вахштайн В. Две модели образовательных систем / В. Вахштайн // ПрогнозиΣ. — 2006. — № 3. — С. 321—352.
4. Инглхарт Р. Культурная эволюция. Как изменяются человеческие мотивации и как это меняет мир / Р. Инглхарт. — М. : Мысль, 2018. — 347 с.
5. Инглхарт Р. Модернизация, культурные изменения и демократия / Р. Инглхарт, К. Вельцель. — М. : Новое издательство, 2011. — 464 с.
6. Кирдина С. Институциональные матрицы и развитие России. Введение в X-Y-теорию / С. Кирдина. — СПб. : Нестор-История, 2014. — 468 с.
7. Контракты в академическом мире / сост. и научн. ред. М. Юдкевич. — М. : ИД ВШЭ, 2011. — 392 с.
8. Красовська О. Міжнародна конкурентоспроможність національних систем вищої освіти в сучасній економіці знань / О. Красовська // Академічний огляд. — 2010. — № 1. — С. 127—135.
9. Латов Ю. Открытия и парадоксы этнометрического анализа российской хозяйственной культуры по методике Г. Хофстеда / Ю. Латов, Н. Латова // Мир России. — 2007. — № 4. — С. 43—72.
10. Липов В. От архаики к постэкономике. Эволюция форм хозяйствования и развитие экономической теории / В. Липов. — Х. : ИНЖЭК, 2008. — 290 с.
11. Липов В. Институциональная комплементарность, формирование глобального образовательного пространства и выбор модели образования для Украины / В. Липов // Социальная экономика. — 2014. — № 1-2. — С. 115—122.
12. Липов В. Институциональная комплементарность социально-экономических систем / В. Липов. — Х. : Изд-во ХНУ имени В.Н. Каразина, 2011. — 484 с.
13. Липов В. Компаративний інституціональний аналіз. Сучасний стан та перспективи розвитку / В. Липов // Вісник Хмельницького національного університету. — Хмельницький: РВЦ ХНУ, 2013. — № 4, Т. 3 (202). — С. 26—30.
14. Липов В. Национальная культура хозяйствования и дуализм комплементарности экономических систем: фактор физиологии мышления / В. Липов // Бюлетень міжнародного нобелівського економічного форуму. — 2010. — № 1 (3), Т. 2. — С. 175—183.
15. Липов В. Мотивація інституціональних змін у трансформаційній економіці : монографія / В. Липов. — Х. : НФаУ, 2004. — 184 с.
16. Милль Дж.С. Об университетскомъ воспитаніи / Дж.С. Милль // Новѣйшее образованіе. Его цели и требованія. Сборникъ статей въ защиту научнаго воспитанія . — СПб. : Русская книжная торговля, 1867. — С. 1—71.

17. Модернизация образования в европейских странах // Актуальные проблемы Европы. — 2013. — № 2. — 272 с.
18. Смит А. Теория нравственных чувств / А. Смит. — М. : Республика, 1997. — 351 с.
19. Соколов М. Как становятся профессорами: академические карьеры, рынки и власть в пяти странах / М. Соколов, К. Губа, Т. Зименкова и др. — М. : НЛО, 2015. — 832 с.
20. Тромпенаарс Ф. Национально-культурные различия в контексте глобального бизнеса / Ф. Тромпенаарс, Ч. Хампден-Тернер. — Мн. : Попури, 2004. — 528 с.
21. Французский университет. Беседа с А. Береловичем // ПрогнозиΣ. — 2005. — № 2. — С. 319—326.
22. Albert M. Capitalism Vs. Capitalism / M. Albert. — NY : Four Wall Elght Windows, 1993. — 291 p.
23. Aoki M. Toward a Comparative Institutional Analysis / M. Aoki. — Cambridge-Mass. : MIT Press, 2001. — 468 p.
24. Academic Inbreeding and Mobility in Higher Education: Global Perspectives / ed. by V. Yudkevich, P.G. Altbach, L.E. Rumbley. — London : Palgrave Macmillan UK, 2015. — 264 p.
25. Boyer R. How and Why Capitalisms Differ / R. Boyer // Economy and Society. — 2005. — Vol. 34, № 4. — P. 509—557.
26. Carnoy M. University Expansion in a Global Changing Economy: Triumph of the BRICs? / M. Carnoy at all. — Stanford : Stanford University Press, 2014. — 404 p.
27. Clark B. Creating Entrepreneurial Universities: Organizational Pathways of Transformation (Issues in Higher Education) / B.R. Clark. — Bingley : Emerald Group Publishing Limited, 2001. — 180 p.
28. Clark B. The Higher Education System: Academic Organization in Cross-National Perspective / B. Clark. — Oakland : University of California Press, 2011. — 330 p.
29. Clark W. Academic Charisma and the Origins of the Research University / W. Clark. — Chicago : The University of Chicago Press, 2006. — 576 p.
30. Complementarity and the relationship between community actions and the objectives of higher education institutions in Europe / ed. by M. Cambra, D. Richardson, S. Reicher, R. Rits. — Paris : ARIES, 1996. — 41 p.
31. Crow M. Designing the New American University / M.M. Crow, W.B. Dabars. — Baltimor : Johns Hopkins University Press, 2015. — 361 p.
32. Culpepper P. Small States and Skill Specificity. Austria, Switzerland, and Interemploer Cleavages in Coordinated Capitalism / P. Culpepper // Comparative Political Studies. — 2007. — Vol. 40, № 6. — P. 611—636.
33. Delbanco A. College. What It Was, Is and Should Be / A. Delbanco. — Princeton : Princeton University Press, 2012. — 248 p.
34. Estevez-Abe M. Social Protection and the Formation of Skills: A Representation of Welfare State / M. Estevez-Abe, T. Eversen, D. Soskice // Varieties of Capitalism / ed. P. Hall, D. Soskis. — Oxford : Oxford University Press, 2001.
35. Fukuyama F. Trust: The Social Virtues and the Creation of Prosperity / F. Fukuyama. — Free Press, 1995. — 480 p.
36. Goldstone J.A. Why Europe? The Rise of the West in World History 1500—1850 / J.A. Goldstone. — Language ; McGraw-Hill Education, 2008. — 192 p.
37. Hall P. An Introduction to Varieties of Capitalism / P. Hall, D. Soskis // Varieties of Capitalism. — Oxford : Oxford University Press, 2001. — P. 1—71.
38. Hofstede G. Cultures and Organizations: Software of the Mind. Revised and expanded / G. Hofstede. — 3rd ed. — NY : McGraw-Hill, 2010. — 550 p.

39. *Li J.* Cultural Foundations of Learning: East and West / J. Li. — Cambridge, England : Cambridge University Press, 2012. — 400 p.
40. *Nisbett R.* The geography of thought: How Asians and Westerners think differently... and why / R. Nisbett. — NY : The Free Press, 2003. — 288 p.
41. Paying the Professoriate. A Global Comparison of Compensation and Contracts / P. Altbach, L. Reisberg, M. Yudkevich, G. Androushak, I. Pacheco (eds.). — NY : Routledge, 2012. — 384 p.
42. *Reichert S.* Institutional Diversity in European Higher Education. Tension and Challenges for Policy Makers and Institutional Leaders / S. Reichert. — Brussels : EUA, 2009. — 164 p.
43. *Schwartz S.* Cultural Value Orientations / S. Schwartz. — M. : PH SU HSE, 2008. — 62 p.
44. *Sondergaard L.* Skills, not Just Diplomas. Managing Education for Results in Easter Europe and Central Asia / L. Sondergaard at all. — Washington : The World Bank, 2012. — 240 p.
45. The Oxford Handbook of Comparative Institutional Analysis / G. Morgan, J.L. Campbell, C. Crouch, O. K. Pedersen, R. Whitley (eds.). — Oxford : Oxford University Press, 2010. — 708 p.
46. The Global Future of Higher of Education and the Academic Profession. The BRIC and the United States / P. Albrach, G. Andrushak, Y. Kuzminov, M. Yudkevich, L. Reiserg (eds.). — London : Palgrave Macmillan, 2013. — 224 p.
47. *Whitley R.* Divergent Capitalisms: The Social Structuring and Change of Business Systems / R. Whitley. — Oxford : Oxford University Press, 1999. — 301 p.

Надійшла до редакції 04.04.2018

Volodymyr Lypov. *Reformation of Higher Education is in Ukraine: Factor of Institutional Summary*

The institutional elements of the system of higher education (HE) in Ukraine have been studied. The research of B. Clark which contains a comprehensive analysis of a special nature of the HE system, achievements of the French Regulation School, the concepts of the Variety of Capitalism, Institutional Matrices and Institutional Complementarity have been used as a theoretical basis. The preconditions and limitations of the integration of the Ukrainian HE system in the global educational space have been shown.